

До спеціалізованої вченої ради Д 26.007.04
Національної академії внутрішніх справ
03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Мінченко Ольги Василівни

**на тему: «Юридико-лінгвістична теорія правознавства»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за
спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія
політичних і правових учень**

Актуальність теми дисертаційної роботи. У сучасних умовах побудови правової держави, утвердження верховенства права, переосмислення регулятивних можливостей права, зміцнення соціокультурних засад праворозуміння, поширення процесів глобалізації, євроінтеграції є беззаперечними чинниками, які сприяють розширенню комунікації, зростанню інтересу до мови.

Принцип верховенства права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути перейняті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала зображення в Конституції України.

ВДСД НАВС		
Вх. №	156	
" 14 "	01	2020 р.
кількість аркушів:		
осн. док.	11	додаток —

Значущість мови для юридичної теорії та практики визначається тим, що вона виступає не стільки як технічний засіб вираження волевиявлення законодавця. Скільки як форма самого буття права, покликаного здійснювати діалог влади з народом мовою цього народу.

Як слушно зазначав О. Лейст: «Право – це мова, якою держава розмовляє з народом». Тому впорядкування суспільних відносин, забезпечення правового захисту населення ставлять низку філософсько-методологічних питань, зокрема щодо взаємодії мови та права, лінгвістики та юриспруденції в аспекті регулювання різного роду соціальних конфліктів, пов'язаних з використанням мови в різних сферах соціального життя. Кардинальні зміни в демократичному суспільстві, у всіх сферах правотворчої та правозастосовної діяльності, в наукових дослідженнях і у викладанні правових дисциплін припускає для свого вдосконалення глибокого вивчення мови права та бездоганного володіння нею юристами.

Точність і ясність юридичних визначень, їх адекватне мовне втілення, правильне і одноманітне вживання правової термінології багато в чому визначають ефективність законодавства, сприяє повноцінному захисту прав окремих громадян, юридичних осіб, суспільства і держави.

Запропонована тематика дослідження – юридико-лінгвістична теорія правознавства – вбачається актуальною для правової науки, правотворчої та правозастосовної, у тому числі, й правоінтерпретаційної, практики. Зокрема, нині серед правознавців продовжується дискурс про сутність і зміст категорій «юридична лінгвістика», «правова лінгвістика», «юридична термінологія» тощо, а також про шляхи і перспективи використання потенціалу правової (юридичної) лінгвістики в правничій діяльності. Таким чином, тема обраної роботи є на часі.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Задачі дослідження

сформульовані О. В. Мінченко логічно та послідовно й обумовлені темою дисертації. Відповідно до поставлених мети та завдань, а також виходячи з особливостей об'єкта та предмета дослідження, дисертанткою було застосовано комплекс загальнонаукових та спеціально-наукових підходів і методів наукового пізнання, серед яких найбільш рельєфно виокремлюються методологічні підходи – антропологічний, синергетичний, герменевтичний. Серед методів пізнання слід вказати історичний, гносеологічний, онтологічний, порівняльно-правовий, аксіологічний, які у своїй сукупності дозволили повно та всебічно дослідити особливості взаємозв'язків мови та права, які утворюють юридико-лінгвістичну теорію в правознавстві.

Заслугує на увагу джерельна база дослідження О. В. Мінченко, яка представлена (527 найменувань) науковими працями провідних як вітчизняних, так і закордонних учених – фахівців із філософії та загальної теорії права, прав людини, сучасної правової компаративістики (монографії, наукові статті, дисертації); міжнародно-правовими договорами (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод) та документами міжнародних організацій (ООН, Ради Європи, ОБСЄ); нормативно-правовими актами (Конституція та закони України); судовими рішеннями: ЄСПЛ, Конституційного Суду України та судів загальної юрисдикції України.

О. В. Мінченко удосконалено теоретико-правове розуміння юридичної лінгвістики як галузі гуманітарного знання, що має міждисциплінарний характер і визначає порядок взаємодії права та мови, символічну природу права, а також їх зумовленість такими соціальними феноменами, як культура, світогляд, історія, психологія, менталітет народу.

З-поміж основних висновків дисертації, варто виокремити висновок щодо теоретичної основи юридичної лінгвістики, що є положенням основних правових шкіл про об'єктивованість права у прескриптивному тексті (нормативістська школа), розуміння правознавства як способу пізнання та

конструювання правової реальності (природно-правова школа), взаємозв'язок імперативно-атрибутивних переживань та засобів семіотики (психологічна школа), права з культурою та мовою (історична школа), мовленнєві акти як форму вияву права та фактор формування норм для суб'єктів комунікації (комунікативна теорія права), пов'язаність права зі станом розвитку соціуму, його культурою (соціологічна школа). Визначено взаємозалежність терміносистеми, що використовується для позначення права та інших правових явищ, з наявною в національній правовій системі правовою доктриною, що зумовлює потребу застосування лінгвістичних засобів для пізнання права. Кожна з таких шкіл ґрунтується на окремих лінгвістичних положеннях, що передбачає взаємозв'язок права та мови. Найбільш чітко такий зв'язок розкривається в межах історичної школи права, що розглядає право та мову як бінарну іманентність окремого народу. Діалектичний зв'язок права та мови є і причиною, і наслідком відмінностей права (як і мови) у різних правових системах.

Водночас дисертанткою наголошено на висновку про те, що юридичне тлумачення є обов'язковим елементом процесу реалізації нормативних приписів прескриптивних текстів, передбачаючи сприйняття права через лінгвістичні засоби. Мовний спосіб тлумачення пов'язаний з герменевтикою, і засоби, як мовні, так і герменевтичні, мають використовуватися комплексно. Тому, зважаючи на імпліцитний характер права та його феноменальність, юридико-лінгвістична інтерпретація правових текстів виступає як стадія правового регулювання суспільних відносин.

Відзначено, що процес розкриття змісту норми права відбувається шляхом методично правильного, вивіреного використання мови (загальних термінів, власне юридичних термінів загальнонавжованої лексики, офіційної лексики тощо), стилю тексту, граматичної основи тексту, логіки тексту.

Заслуговує на увагу висновок про суттєве переосмислення теорії реалізації норм права, фактором чого є відхід вітчизняної правничої науки від юридичного нормативізму та імплементація положень природно-правової школи, а також алогічність теперішньої теорії в контексті виокремлення чотирьох форм реалізації норм права.

Важливим фактором ефективної реалізації нормативно-правових приписів є якість текстів нормативно-правових актів як чинник виокремлення в сучасному правознавстві низки технічних і змістовних вимог до формування текстів нормативно-правових актів: зрозумілість, лаконічність, доступність, загальнозживаність. При втіленні в життя права (реалізації права) юридико-лінгвістичний вплив виявляється через правосвідомість учасників суспільних відносин, що сприяє досягненню кінцевої мети правового регулювання – утілення приписів правових норм у практичну площину життя.

Пропозиції та висновки, сформульовані О. В. Мінченко на основі проведеного нею дослідження вбачаються самостійними, ґрунтовними та перевіреними, мають науково-теоретичне та практичне значення і можуть бути використані у нормотворчій діяльності, правозастосовній практиці, науково-дослідній сфері та навчальному процесі.

Вірогідність та наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим у юридичній науці комплексним загальнотеоретичним дослідженням, у межах якого обґрунтовано й сформовано юридико-лінгвістичну теорію правознавства. Дисертантка, характеризуючи основу юридико-лінгвістичних знань, визначає складові філософсько-правової парадигми, якими є: теорія комунікативних дій, що дає змогу пізнати мовленнєві акти як форму вияву соціальних норм та засобу порозуміння; герменевтична теорія, що спрямовує на інтерпретацію правових приписів як способу пізнання права, формування ідеальних моделей і форм людської взаємодії як уміння усвідомлення цілісного правового тексту; феноменологічна теорія, згідно з якою право формується у

свідомості людини як ідеальна модель справедливих комунікацій між людьми, як основа виникнення знакових систем та лінгвістичних конструкцій; релятивістська теорія, яка орієнтує на те, що відмінності в розумінні правових явищ у межах різних правових систем зумовлені культурними, у тому числі й мовними, факторами, які виконують функцію «методологічного комплексу» юридико-лінгвістичної теорії.

Авторкою переосмислено систему уявлень про європейську інтерпретацію зв'язку мови та права, який не обмежується юридичною термінологією, а включає, зокрема, вплив мови на формування світогляду людини, її сприйняття як символічного засобу вираження цінностей соціуму, що як наслідок зазвичай передбачає професіоналізацію сфери юридичної діяльності, використання *soft law* (м'якого права), яке є формалізованим мовленнєвим актом та символічним закріпленням правил поведінки рекомендаційного характеру, і відповідно до принципу *pacta sunt servanda* (договори мають виконуватись), що є фактором відповідності взятих на себе зобов'язань та конкретних дій з їх реалізації.

Разом з тим, виходячи з багатогранності й складності розуміння взаємозв'язків мови та права дисертанткою запропоновано характеристику сучасного стану юридико-лінгвістичних досліджень, у результаті чого наявні дослідження диференційовано на три групи за ознаками особливостей предметної сфери дослідження: до першої групи віднесено дослідження, спрямовані на розв'язання лінгвістичних проблем функціонування та розвитку права (юридична техніка, мовний спосіб юридичного тлумачення); до другої – дослідження, спрямовані на з'ясування лінгвістичних особливостей мови права (особливості побудови речень у текстах нормативно-правових актів, труднощі перекладу правничих текстів); третя група характеризується синтезованим предметом дослідження, осмислення якого здійснюється через призму психологічних, соціологічних або антропологічних аспектів (символьна

природа права, право і мова як елементи культури відповідного суспільства), що створює основу міждисциплінарного пізнання права і мови, визначає актуальність подальших наукових розвідок права і мови як єдиного предмета дослідження.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації. Ознайомлення з текстом автореферату дисертації дає підстави стверджувати, що за структурою та змістом він відповідає вимогам, що ставляться МОН України. У тексті автореферату показано основні положення, зміст, результати та висновки здійсненого О. В. Мінченко дослідження. Зміст автореферату та основні положення дисертації ідентичні.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам (повнота викладу результатів дисертації в опублікованих працях; виконання вимог академічної доброчесності). Основні положення дисертації в достатньому обсязі висвітлено в наукових статтях та тезах доповідей на науково-практичних конференціях, що за якісними та кількісними показниками відповідають вимогам, що висуваються до матеріалів, опублікованих за темою дисертаційної роботи. Апробація положень дисертації О. В. Мінченко здійснена у 36 наукових публікаціях, включаючи 16 – у фахових виданнях України і 7 – за кордоном, які достатньо повно та змістовно висвітлюють науковий доробок дисертантки.

Дисертація є актуальною, завершеною, самостійною та аргументованою, характеризується науковою новизною. У дисертаційній роботі не виявлено ознак академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації та інших порушень, що могли б поставити під сумнів самостійний характер виконаної авторкою дисертаційної роботи.

Дискусійні положення та зауваження. Поряд із тим, науково-теоретичний рівень, пошуковий характер дисертації О. В. Мінченко викликає низку запитань, зауважень і заперечень, спонукає до дискусії та вимагає, з

нашої точки зору, уточнення окремих теоретико-методологічних сентенцій і висновків. Зокрема, до дисертації виникають такі зауваження і побажання:

1. Мета дослідження О. В. Мінченко, як зазначено на с. 21 дисертації, полягає у «теоретичному узагальненні та розв'язанні комплексної науково-прикладної проблеми, що полягає у формуванні юридико-лінгвістичної теорії з розробленням пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення юридичних наукових досліджень, законодавства та правозастосовної практики».

На нашу думку, «пропозиції і рекомендації, спрямовані на удосконалення юридичних наукових досліджень, законодавства та правозастосовної практики» зустрічаються в роботі, зокрема, в підрозділі 4.4. «Перспективи розвитку правової системи України: юридико-лінгвістичний аспект» (ст. 360-380 дисертації), також вони містяться в Додатку А (Ст. 445-449), але робота мала б більш довершений вигляд, якби в одному із додатків містилися конкретні, чіткі рекомендації для законодавчого органу або для органів державної влади, які здійснюють правозастосовну діяльність як цілісний документ.

2. У тексті роботи та в авторефераті згадується праця Адальберта Подлеха (ст. 48 дисертації, ст. 11 автореферату, від якої бере початок другий сучасний етап юридико-лінгвістичних досліджень. Хотілося б детальніше почути, що є в цій праці, чому саме вона є, так званим, відправним пунктом?

3. У роботі є посилання на принцип верховенства права, авторкою розкривається зв'язок принципу верховенства права з його складовою – правовою визначеністю, однак, лише один раз згадується дослідження Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційська комісія) «Мірило верховенства права (Rule of Law Checklist)» (ст. 176-177 дисертації). Оскільки авторка дійшла висновку, що «Функціонування Європейського Союзу, різноманітних міжнародних інституцій, зокрема Європейського суду з прав людини, є фактором виникнення білінгвізму та полілінгвізму, що сприяє розвитку правової компаративістики, пізнанню інших національних правових

систем, запозиченню передового досвіду забезпечення людських прав, удосконаленню правничої діяльності загалом (як практичної, так і навчальної та наукової). Підготовка сучасного правника в Європі спрямована здебільшого не на вивчення державного законодавства, а на формування «євроюриста», який мислить глобально, уміє працювати не лише з внутрішньодержавним законодавством, а й з *acquis communautaire* («добробок спільноти» – правова система ЄС), правильно інтерпретувати такі акти, основою чого є положення і висновки юридичної компаративістики...», (ст. 320-322 дисертації), вважаємо, що глибокий аналіз даного дослідження сприятиме глибшому розумінню юридико-лінгвістичної проблематики, термінологічній визначеності, відповідатиме принципу всебічності та повноти наукового пізнання.

4. У підрозділі 2.3 дисертації «Поняття та призначення юридичної лінгвістики у сучасному правознавстві», авторкою розкривається важливість і значення юридичної техніки, мови права, тексту закону. У висновках також зазначається, що «Процес розкриття змісту норми права відбувається шляхом методично правильного, вивіреного використання мови (загальних термінів, власне юридичних термінів загальнонавчованої лексики, офіційної лексики тощо), стилю тексту, граматичної основи тексту, логіки тексту». З огляду на зазначене, необхідно було розглянути ще й питання поділу норм права на текстуально закріплені та текстуально не закріплені (закріплені лише логічно) в актах законодавства, а також показати можливості використання методологічного інструментарію з метою виявлення таких норм права.

Крім того, Європейський Суд з прав людини неодноразово зазначав, що принцип верховенства права висуває певні вимоги до текстів законів. Вираз «передбачене законом» означає ще й якість закону, тобто доступність для зацікавлених осіб внаслідок чіткості формулювання.

Зважаючи на предмет дослідження, виникає запитання: що авторка розуміє під «якістю юридичної мови та письма»? Також постає питання яким чином

дисертантка співвідносить поняття «якість» та «ефективність» нормативно-правових актів?

5. Оскільки дисертація є, як зазначає авторка, першим у юридичній науці комплексним загальнотеоретичним дослідженням, у межах якого обґрунтовано та сформовано юридико-лінгвістичну теорію правознавства (ст. 4 автореферату), та враховуючи, що об'єкту пізнання іманентний міжгалузевий характер, вважаємо, що важливим ґносеологічним засобом мало бути використання системного методу, як універсального інструменту пізнавальної діяльності. Адже, щоб розв'язати колізії між нормами права, необхідно взяти до уваги системні ієрархічні зв'язки між нормативно-правовими актами та нормами права. Однак, серед застосованих методів він не вказаний. Видається за доцільне, щоб дисертантка це пояснила під час публічного захисту.

6. Виходячи з назви підрозділу 4.3 «Взаємодія правових систем держав Європи та роль юридико-лінгвістичної методології (в аспекті практики Європейського суду з прав людини)» дисертанткою особлива увага зосереджується на практиці Європейського суду з прав людини. Однак, текст автореферату не дозволяє зрозуміти причини обрання саме цієї інституції, а не, наприклад, Міжнародного суду ООН.

Утім, відзначені рекомендації стосуються лише окремих моментів і не торкаються принципових позицій та здобутків дисертантки, спрямовані на підтримку й поглиблення її наукових позицій. Загалом, висловлені зауваження не ставлять під сумнів отримані наукові результати та повністю можуть бути виправлені у подальших наукових дослідженнях дисертантки.

Дана праця є важливим внеском в українську юридичну науку, збагачує уявлення про основоположний принцип правової визначеності, що є одним з елементів верховенства права, як визначального здобутку в сфері правової теорії та практики.

Загальний висновок. На підставі вищевикладеного вважаємо, що подана дисертація «Юридико-лінгвістична теорія правознавства» є самостійною, науковою працею, яка відповідає вимогам п. п. 9, 11, 12 та 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року № 567 зі змінами, а її авторка – **Ольга Василівна Мінченко** – заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент:

завідувач кафедри теорії та історії держави і права

Університету Короля Данила,

доктор юридичних наук, доцент

І. І. Онищук

